

Dick Houtman

EEN HALVE EEUW NA MODERNE SOCIOLOGIE (1959)

J.A.A. van Doorn is dood en de sociologie voelt zich niet zo lekker

Je mehr der Intellektualismus (...) die Vorgänge der Welt 'entzaubert' (...) (wodurch sie) ihren magischen Sinngehalt verlieren, nur noch 'sind' und 'geschehen', aber nichts mehr 'bedeuten', desto dringlicher erwächst die Forderung an die Welt (...) daß sie bedeutungshaft und 'sinnvoll' geordnet (sei) (Max Weber 1920-1921: 308).

If sociology could speak it would say, 'I am tired' (Jeffrey Alexander 1982: xiii).

Inleiding

Precies een halve eeuw geleden verschenen twee boeken die de Nederlandse sociologie diepgaand hebben beïnvloed: *Moderne sociologie* van Van Doorn en Lammers (1959) en *The Sociological Imagination* van C. Wright Mills (1959). Het eerste blaakte van het intellectuele zelfvertrouwen en voerde een pleidooi voor een volwassen wetenschappelijke sociologie. Het tweede preludeerde op een crisis in het vak die in de jaren zestig zou losbarsten (Gouldner 1970), die Alexander tot de hierboven aangehaalde verzuchting verleidde, en die volgens gezaghebbende waarnemers van uiteenlopende sociologische snit nooit meer is overgegaan (bijv. Black 2000, Horowitz 1993, Lemert 1995, Lopreato en Crippen 1999, Seidman 1994, Turner 1992). C. Wright Mills overleed drie jaar na de publicatie van zijn boek op 45-jarige leeftijd aan zijn tweede hartaanval, maar Van Doorn leefde nog lang en gelukkig. Hij leidde tot zijn dood op 14 mei 2008 een lang en intellectueel vruchtbaar leven, waarin hij zijn opvattingen over de sociologie mettertijd op essentiële punten heeft bijgesteld en steeds meer afstand heeft genomen van het type sociologie dat hij in 1959 nog vol overtuiging had bepleit.

Van Doorns overlijden vormt dan ook een uitgelezen aanleiding om terug te blikken op de ontwikkeling van de Nederlandse sociologie in de afgelopen halve eeuw en te reflecteren op haar toekomst. Ik meen met Van Doorn dat de sociologie in dit land de afgelopen decennia verregaand is verschaald. Grootschalig surveyonderzoek en geavanceerde statistische methoden zijn

steeds meer maatgevend geworden en de bereidheid om nog te aanvaarden dat er legitieme onderzoeksvragen bestaan die andere typen data, methoden en technieken vereisen, lijkt steeds verder afgenomen (bijv. Van Tubergen (2008), maar dit voorbeeld laat zich moeiteloos aanvullen met een lange reeks andere publicaties en referentenrapporten van artikelen en onderzoeksvoorstellen). De neiging om de eigen intellectuele identiteit overwegend nog in methodologische termen te definiëren, heeft echter niet alleen bedenkelijke gevolgen voor de omgang met intellectuele diversiteit. Het op deze wijze ondergeschikt maken van doelen aan middelen heeft er ook toe geleid dat de sociologisch-theoretische kennisverwerving steeds verder is verdwenen in een dikke mist van relaties tussen variabelen die niets meer betekenen voor de houdbaarheid van welke theorie dan ook. Dat is naar mijn oordeel het grote tekort van de Nederlandse sociologie: zij is zichzelf steeds meer verloren in data en statistiek en gaat voor wat betreft de bijdrage aan de theorievorming steeds vaker vrijwel nergens meer over.

De intellectuele agenda die Van Doorn een halve eeuw terug voor de sociologie ontvouwde, vormt bij uitstek een geschikt startpunt voor een analyse van deze ontwikkeling, al is het maar omdat Van Doorn hierover zelf steeds pessimistischer is geworden. Aan sociologisch werk dat zich aan de genoemde ontwikkeling onttrekt, ga ik hier verder dus geheel voorbij, zodat mijn analyse keurig eenzijdig is – zoals dat nu eenmaal hoort bij een wetenschappelijke analyse (Weber 1951 [1922]). Ik heb geprobeerd om het noemen van namen van Nederlandse vakgenoten tot een minimum te beperken, want dat leidt toch alleen maar tot gezeur over casuïstieke bijzaken en wekt bovendien de onjuiste indruk dat ik op de man (m/v) in plaats van de bal wil spelen, wat geenszins het geval is. Evenmin wil ik de onjuiste indruk wekken dat ik de hier geproblematiseerde radicale empirische wending in de Nederlandse sociologie ‘alleen maar slecht vind’, want ook dat is al niet het geval. Ik ben weliswaar kritisch over de wijze waarop een en ander in de praktijk gestalte krijgt, maar onderschrijf volledig en onverkort de ambitie die eraan ten grondslag ligt: het radicaal zuiveren van de sociologie van als wetenschap vermomde politieke praatjesmakerij.

Wat volgt, dient kortom te worden begrepen als een oproep tot discussie aan Nederlandse sociologen door iemand die de afgelopen 20 jaar van een brede baaierd aan methodologische, theoretische en thematische borden heeft gegeten, zich erover verbaast dat hij inmiddels buiten zijn directe onderzoeksomgeving aan de EUR op onderzoeksgebied vrijwel uitsluitend nog samenwerkt met niet-sociologen, en inmiddels een koers heeft ingezet die veel Nederlandse sociologen niet eens meer als sociologie lijken te (h)kennen. Voor degenen die de sociologie een warm hart toedragen, lijken mij dit ontwikkelingen om zich zorgen over te maken. Hoe heeft het zo ver kunnen komen dat iemand die zich onder het motto ‘intellectuele bekrompenheid is altijd slecht’ op cruciale onderdelen kan identificeren met een breed scala aan

theoretische en methodische benaderingen zich in de Nederlandse sociologie niet langer thuisvoelt?

Om het antwoord op die vraag te vinden, zet ik in wat volgt eerst uiteen dat er wat mij betreft niet veel van Van Doorns programma is terechtgekomen, analyseer ik vervolgens aan de hand van de in de jaren zestig uitgebroken crisis binnen het vak hoe dat te begrijpen valt, en leg ik ten slotte uit waarom in dit licht beschouwd de cultuursociologie een aantrekkelijke uitweg uit de malaise biedt. Ik besluit met enkele overwegingen over de maatschappelijke betekenis van het vak in het licht van de geschetste ontwikkelingen.

Opkomst en ondergang van de moderne sociologie

Inleiding

Van Doorn nam een halve eeuw geleden afstand van twee tot op dat moment in Nederland invloedrijke sociaal-wetenschappelijke tradities: de sociografische en de cultuursociologische. De eerste was naar zijn oordeel te beschrijvend en te weinig gericht op theorievorming en theorietoetsing en de tweede werd volgens hem al te zeer gekenmerkt door moralistische beschouwingen door sociologen van overwegend confessionelen huize. Met deze dubbele grensafbakening trad Van Doorn (1964: 55) in het voetspoor van de moderne Amerikaanse sociologie van destijds, waarbij hij vooral Robert Mertons vaak herdrukte pleidooi voor sociologische theorieën van middelbare reikwijdte en cumulatie van wetenschappelijke kennis via wederzijdse bevruchting van theorievorming en empirisch onderzoek ter harte nam (bijv. Merton 1969). De verwantschap met C. Wright Mills' (1959) afwijzing van enerzijds 'grand theory' en anderzijds 'abstracted empiricism' is uiteraard eveneens evident.

Moderne sociologie 1: Gemoraliseer is geen wetenschap

Merton verwierp brede sociologisch-theoretische interpretatiekaders, waarmee men welbeschouwd alles wel kan interpreteren, en die om die reden noch empirisch kunnen worden bevestigd, noch weerlegd. Dergelijke 'theoretische perspectieven' of 'totale sociologische systemen' verschillen eenvoudigweg onvoldoende van politieke ideologieën of zingevingssystemen: men kan ze sympathiek of onsympathiek, verwerpelijk of waardevol, mooi of lelijk vinden, maar men kan niet aantonen dat ze 'waar' of 'onwaar' zijn. De verwantschap met Van Doorns afwijzing van de cultuursociologie is evident, zoals bijvoorbeeld blijkt uit diens karakterisering van de laatste als 'dat merkwaardige en bewerkelijke grensgebied tussen wetenschap en visie, tussen nuchterheid en pathos', dat 'een golf in de Europese zee van al dan niet profetisch cultuurpessimisme' behelsde en waarvoor volgens hem 'de retori-

sche traditie van ons “domineesland” (...) (overvloedig) aanknopingspunten (bood)’ (1964: 9 1-92).

De scherp geformuleerde conclusie van een bespreking van een proefschrift van Litjens over ‘onmaatschappelijke gezinnen’ in het eerste nummer van de *Sociologische Gids* uit 1953 maakt Van Doorns bezwaren tegen een dergelijk type sociologie prima duidelijk: ‘Dit alles zijn oordelen die rechtstreeks voortvloeien uit diagnostische, ethische en politieke overwegingen, en die van gelijke waarde – of onwaarde – zijn in het aangezicht der sociologisch geanalyseerde werkelijkheid’ (1953b: 134). Deze aversie tegen het vermengen van wetenschap en moraal is een constante in het werk van Van Doorn gebleven. Zij leidde hem vanaf het midden van de jaren tachtig (Van Doorn 1987, 1988, 2000) tot schatplichtigheid aan postmodernisten als Bauman (1987, 1992) en Toulmin (1990) en tot een relativering van wetenschap en rationaliteit.

***Moderne sociologie 11:
Data en methoden alleen maken nog geen wetenschap***

Van Doorn wilde het vak in de jaren vijftig echter niet alleen bevrijden van als wetenschap vermomde politieke praatjes, maar had in samenhang daarmee een sociologie op het oog die geleid door systematisch empirisch onderzoek tot theoretisch inzicht zou komen. Hiermee trad hij al evenzeer in het voetspoor van Merton, die immers uitvoerig heeft betoogd dat men in onderzoek vastgestelde ‘empirische generalisaties’, patronen van samenhang tussen variabelen, niet moet verwarren met sociologisch-theoretisch inzicht:

‘Although propositions of this order are essential in empirical research, a miscellany of such propositions only provides the raw materials for sociology as a discipline. (...) The notion of directed research implies that (...) empirical inquiry is so organized that if and when empirical uniformities are discovered, they have direct consequences for a theoretic system. In so far as the research is directed, the rationale of findings is set forth before the findings are obtained’ (Merton 1968: 150).

Het kost weinig moeite om de overeenkomst met Van Doorns afwijzing van de sociografie te bespeuren: een intellectueel volwassen sociologie moet niet simpelweg feiten op elkaar stapelen, maar moet ze synthetiseren in theorieën, waaruit dan vervolgens weer nieuwe hypothesen kunnen worden afgeleid en getoetst. Evenmin kost het veel moeite om de verwantschap met Mills’ kritiek op ‘abstracted empiricism’ te ontwaren: een intellectueel serieus te nemen sociologie moet meer doen dan alleen maar met geavanceerde statistische methoden relaties tussen variabelen vaststellen.

De sociologische hamvraag is in deze optiek dus niet simpelweg welke relaties er tussen variabelen bestaan (een strikt methodologische kwestie), maar vooral wat deze relaties eigenlijk betekenen voor de houdbaarheid van welke sociologische theorieën (een theoretische kwestie). Relaties tussen variabelen zijn vanuit dit gezichtspunt bezien kortom niet meer dan data, terwijl het empirisch onderzoek gericht dient te zijn op het achterhalen van hun implicaties voor de houdbaarheid van sociologische theorieën. De klassieke status van Durkheims werk over de verschillende zelfmoordcijfers in Protestantse en Katholieke gebieden, om maar naar het meest voor de hand liggende voorbeeld te grijpen, is bijvoorbeeld niet te danken aan Durkheims 'ontdekking' van dit destijds reeds bekende patroon, maar slechts aan zijn expliciet sociologisch-theoretische interpretatie ervan, alsmede de wijze waarop hij die systematisch probeert te toetsen.

Wie deze *road map* voor een wetenschappelijke sociologie volgt, moet vooral ook de sociologisch-theoretische *common sense* stevig aan de tand voelen: dat wat iedere socioloog weet (of meent te weten, of eigenlijk alleen maar gelooft – gewoon, omdat de anderen dat ook doen). Het gaat hierbij om al die theoretische veronderstellingen en interpretaties waarvan sociologen bijna zijn vergeten dat het veronderstellingen en interpretaties zijn en die als zodanig kritiekloos worden gereproduceerd. Een paar voorbeelden uit eigen keuken van het kritisch beproeven van dergelijke sociologische *common sense* ideeën: Betekent het feit dat 'de arbeidersklasse' wordt gekenmerkt door zowel economisch egalitarisme als autoritarisme eigenlijk wel dat beide typen opvattingen op vergelijkbare wijze kunnen worden verklaard uit iemands 'klassenpositie' (Houtman 2003a)? Betekent de erosie van het vertrouwde patroon van een links stemmende arbeidersklasse en een rechts stemmende middenklasse eigenlijk wel dat het klassengebonden stemgedrag steeds verder is afgekalfd (Van der Waal et al. 2007)? En betekent de gestage afname van het aantal Christenen in Nederland eigenlijk wel dat er in dit land sprake is van een ondubbelzinnig proces van secularisering (Houtman en Mascini 2002, Houtman 2008a, Achterberg et al. 2009)? Anders dan de meeste vakgenoten lijken te geloven, luidt het antwoord op al deze drie vragen, 'Nee, dat betekent het helemaal niet'.

En dat betekent dan zelf natuurlijk wel weer iets, namelijk dat sociologen al te vaak genoegen nemen met het vaststellen van relaties tussen variabelen, zonder zich veel gelegen te laten liggen aan de vraag wat deze eigenlijk betekenen voor de (on)houdbaarheid van welke sociologische theorieën. Dat was ook ongeveer de klacht van Van Doorn over de Nederlandse sociologie, net overigens als die van de Groningse socioloog Rafael Wittek, die alweer enkele jaren terug in een co-referaat vaststelde dat veel van zijn collega-sociologen zijn veranderd in een soort 'boekhouders'. En inderdaad: binnen de neo-positivistische hoofdstroom van het vak heeft men steeds meer afscheid genomen van de sociologische theorie, zodat tegenwoordig in onderzoek vooral

nog effecten van variabelen op andere variabelen worden vastgesteld zonder dat die nog veel serieus te nemen implicaties hebben voor de houdbaarheid of onhoudbaarheid van sociologische theorieën. Deze radicale empirische wending lijkt mede de populariteit van algemene gedragstheorieën als de rationele keuzetheorie te verklaren, want dergelijke theorieën zijn net zomin empirisch weerlegbaar als de abstracte en algemene theorieën die Van Doorn, Merton en Mills destijds al met scepsis bezagen. Ze verschaffen daarmee een prima alibi om zich over de theoretische implicaties van kwantitatief survey-onderzoek niet langer erg druk te maken.

De hyperbolische titel van een artikel in voorbereiding op de website van een collega is ongetwijfeld bedoeld als ludiek protest tegen deze trend, maar demonstreert desondanks uitstekend tot wat voor artikelen een en ander in toenemende mate leidt: 'Individual and Contextual Effects of Variables on Other Variables in 278 Countries: Multilevel Multinomial Logistic Modelling by Means of the New BULLSHIT Software'. De grote vorderingen in de sfeer van de kwantitatieve data-analyse zijn binnen de Nederlandse sociologie kortom steeds meer ten koste gegaan van de theoretische kwaliteit en relevantie van het verrichte onderzoek en het behoeft uiteraard geen betoog dat meer exploratief, kwalitatief en theorievormend onderzoek steeds verder in de verdrukking is geraakt.

Een discipline in crisis

Inleiding

Wij moeten 50 jaar na dato vaststellen dat er van de destijds door van Doorn bepleite cumulatie van sociologisch-theoretisch inzicht via wederzijdse bevruchting van theorievorming en empirisch onderzoek niet veel is terechtgekomen. Nederlandse sociologen gebruiken de sociale werkelijkheid nauwelijks meer dan destijds als proeftuin voor de vaststelling van de houdbaarheid van sociologische theorieën. Natuurlijk zijn zij steeds vaker hypothesen gaan toetsen, maar de resultaten daarvan maken het teleurstellend zelden mogelijk om uitspraken te doen over de houdbaarheid van empirisch weerlegbare sociologische theorieën. Wat Van Doorn in het eerste nummer van de *Sociologische Gids* de sociografie verweet, is daarmee ook in hoge mate van toepassing op de hedendaagse sociologie: 'weinig méér (...) dan een inventarisatie van feiten zonder doelgerichte selectie en deskundige verwerking' (I 953a: 1).

De gevoelens van malaise in de Nederlandse sociologie zijn uiteraard geen strikt nationale aangelegenheid, want ook buitenlandse waarnemers wijzen erop dat het vak vanaf de jaren zestig in de versukkeling is geraakt (bijv. Black 2000, Horowitz 1993, Lemert 1995, Lopreato en Crippen 1999, Seidman

1994, Turner 1992). Zij verschillen interessant genoeg scherp van mening over de vraag of de in het voorgaande geschetste ontwikkeling (waarvan men ook in bijvoorbeeld Oxford en Mannheim trouwens wel pap lust) een oorzaak van of een oplossing voor deze intellectuele malaise vormt. Naar mijn oordeel is zij geen van beide, want de crisis van de sociologie is niets anders dan het tragische gevolg van het proces dat Max Weber aanduidde als de 'onttovering van de wereld'. Dit proces heeft niet alleen verregaande gevolgen voor het religieuze domein gehad, maar ook voor het intellectuele, waar het via de opkomst van het postmodernisme de kloof tussen *science* en *humanities* aanzienlijk heeft verbreed (denk aan de zogenoemde *science wars*) en de sociologie uiteen dreigt te doen vallen langs deze intellectuele breuklijn die zij ooit als 'derde cultuur' (Lepenies 1988) nog hoopte te kunnen overbruggen (Houtman 2003c). Ik behandel hieronder dan ook eerst Van Doorns diagnose van de crisis van de sociologie en vervolgens die van mijzelf, waarbij ik een lans breek voor wat ik persoonlijk beschouw als de beste uitweg uit de ontstane malaise: het tot bloei brengen van een wat eigentijdse cultuursociologie dan het type dat Van Doorn destijds verwierp.

Van Doorn over individualisering en sociologie

Hoewel Van Doorn zacht gezegd geen liefhebber was van het verzuilde bestel (1996: 37-38), was de samenleving destijds volgens hem wel overzichtelijker dankzij wat hij 'harde normatieve structuren' noemde. Inmiddels bestaan dergelijke structuren volgens hem echter nauwelijks nog: 'Als er geen krachtige politieke en maatschappelijke stromingen meer zijn, geen kerken en partijen die zich uitdrukkelijk profileren, dan blijft er voor het grote publiek weinig anders over dan nu en dan een vinger in de lucht te steken om te voelen waar de wind vandaan komt' (1996: 123). In zijn voor zover ik heb kunnen nagaan laatste publicatie over de betekenis van de sociale wetenschappen stelt hij vast dat er 'Vrijwel overal (...) sprake (is) van een zekere mate van sociale fragmentatie, snel wisselend gedrag en verhoogde subjectivering in het maatschappelijk verkeer, als gevolg waarvan het sociaal-wetenschappelijk denken in termen van instituties en structuren min of meer *outdated* lijkt te zijn geworden. (...) Tal van institutionele verbanden zijn losser en minder verplichtend geworden, zoals het geval is bij families, verenigingen, kerk en staat. (...) Individuele vrijheid, vooral keuzevrijheid, is een nagenoeg onaantastbaar recht geworden' (2000: 33-34).

Van Doorns stelling luidt, kort en goed, dat de samenleving verregaand is geïndividualiseerd en dat het individuele handelen daardoor steeds meer is losgeweekt uit de structuren en instituties die het ooit sociologisch analyseerbaar maakten. 'Individuele vrijheid, vooral keuzevrijheid' is volgens Van Doorn dus weliswaar 'een nagenoeg onaantastbaar recht geworden', maar die gedeelde overtuiging kan het sociale leven volgens hem blijkbaar desondanks

niet van zoveel structuur voorzien dat het sociologisch analyseerbaar blijft (Duyvendak 2004, Houtman 2008b). Deze merkwaardige gedachte komt voort uit de veronderstelling dat cultuur slechts een 'bijzaak' is, niet meer dan een 'afgeleide' of 'gevolg' van 'iets echters' en 'iets fundamenteleers' dat haar 'bepaalt' en dus zelf logischerwijze niet cultureel van aard kan zijn. Met deze veronderstelling staat Van Doorn bepaald niet alleen, want binnen de sociologie bestaat een lange en intellectueel dominante traditie die er, zoals Jeffrey Alexander (2003: 13) het verwoordt in zijn pleidooi voor een 'strong program in cultural sociology', vanuit gaat dat 'explanatory power lies in the study of the "hard" variables of social structure, such that structured sets of meanings become superstructures and ideologies driven by these more "real" and tangible social forces', waarbij cultuur dus 'becomes defined as a "soft", not really independent variable: it is more or less confined to participating in the reproduction of social relations'.

Een 'echte' en een 'onechte' sociale werkelijkheid?

Deze gedachte dat cultuur de 'echte' sociale werkelijkheid slechts kan versluieren en dus niet meer dan een 'afhankelijke' variabele kan zijn, leidt er binnen de neo-positivistische hoofdstroom toe dat de door onderzochten toegekende culturele betekenissen zoveel mogelijk worden gemarginaliseerd om tot een zo 'objectief' mogelijke weergave van een 'echte' sociale werkelijkheid te komen (Nijhof 2008). Men kiest dus als 'onafhankelijke variabelen' liever voor 'objectieve posities' dan voor 'subjectieve opvattingen' en prefereert als afhankelijke variabelen 'harde gedragsvariabelen' boven 'vluchtige attitudes'. En uiteraard ligt de notie dat cultuur niet meer is dan een 'afgeleide' of 'gevolg' van 'iets echters' en 'iets fundamenteleers' ook ten grondslag aan al die *Marxist-lite* theorieën, volgens welke 'het culturele' niet anders dan een 'gevolg' van 'het economische' kan zijn (de welvaart, de armoede, de klassenpositie, de economische belangen, of vul verder maar iets in). Zo beweren theorieën die door velen serieus worden genomen dat het belang dat mensen hechten aan individuele vrijheid en aanvaarding van cultureel verschil wordt bepaald door de klassenpositie die zij innemen (Lipset 1981, Kohn 1977 [1969], Kohn en Slomczynski 1990) dan wel de welvaart waaronder zij als kind zijn opgegroeid (Inglehart 1977).

Dat er voor deze theorieën geen spoor van bewijs bestaat (Houtman 2003b), onderstreept slechts hoezeer sociologen de gedachte dat 'het culturele wordt bepaald door het economische' als een waarheid als een koe beschouwen. En suggereert empirisch onderzoek dan toch iets anders, bijvoorbeeld dat wat mensen doen of vinden niet uit hun beroep kan worden verklaard, dan betekent dat in de ogen van sociologen al snel dat de beroepen 'verkeerd' worden ingedeeld, zodat nauwgezet moet worden onderzocht welke indeling van beroepen de meeste variantie verklaart (Houtman 2000: 13-14, 133-135). Een

ander voorbeeld, ten slotte, is de 'etnische competitietheorie', volgens welke ethnocentrisme binnen een 'autochtone ingroup' het gevolg is van de ervaring van economische concurrentie door een 'allochtone outgroup' (Eisinga en Scheepers 1989). Ook voor de houdbaarheid van deze theorie bestaat geen spoor van bewijs, want het vooral onder laag opgeleiden voorkomende ethnocentrisme kan niet worden toegeschreven aan het zich 'economisch bedreigd voelen', al proberen de genoemde onderzoekers zichzelf van het tegendeel te overtuigen via een operationalisering van 'ervaren concurrentie' die men net zo goed 'racisme' zou kunnen noemen (Elchardus en Siongers 2009: 21-23, Houtman 1994: 72-95, 143-183, 201).

En wat daar dan natuurlijk nog bijkomt, is het wereldvreemde onderscheid tussen een 'nationale ingroup van autochtone Nederlanders' en een 'outgroup van in Nederland aanwezige etnische minderheden' (en uiteraard: de veronderstelling dat dit onderscheid *niet* bestaat is precies even wezenloos). Dit soort rare veronderstellingen hebben sociologen die bereid zijn om cultuur serieus te nemen helemaal niet nodig, want zij kunnen de eigen fantasie gewoon vervangen door de werkelijkheid: de door de onderzochten zelf toegewezen betekenissen (Houtman 1994: 200). Zelfs nu onderzoekers inmiddels overtuigende onderzoeksresultaten boeken met culturele verklaringen voor ethnocentrisme (Sniderman, Hagendoorn en Prior 2003, Elchardus en Siongers 2009) wordt de 'etnische competitietheorie' echter nog steeds kritiekloos rondgepompt. Dat komt naar te vreezen valt doordat veel sociologen gewoon niet willen geloven dat cultuur meer kan zijn dan een 'afhankelijke variabele' die wordt 'verklaard' door 'iets economisch'.

Een laatste grappig gevolg van de gedachte dat 'het culturele' altijd en onvermijdelijk wordt bepaald door 'het economische' is het nauwelijks verholene enthousiasme over 'de economische crisis' onder sociologen – en trouwens ook onder sociaal-democraten (Houtman en Achterberg 2009). Sociologen grijpen de crisis met graagte aan om met Van Doorn te kunnen blijven geloven dat er niet zozeer iets mis is met de (moderne) sociologie, als wel met de hedendaagse samenleving. Want wanneer zij maar ernstig genoeg wordt, zo werd mij sinds het najaar van 2008 door verschillende collega's met een mengeling van hoop en vertrouwen verzekerd, dan zal de crisis 'de mensen in de samenleving' uiteindelijk wel weer doen inzien waar het 'eigenlijk' of 'echt' om gaat. Dan zal het sociale leven weer 'gewoon' worden en dus sociologisch analyseerbaar. De nu pvv-stemmende laag opgeleiden zullen van hun dwaalwegen terugkeren in de schoot van de sociaal-democratische moederkerk en ook al die anderen die van hun vroegere institutionele ankers zijn losgeslagen, zullen zich weer gewoon conform hun 'echte' belangen of sociale rollen gaan gedragen.

Op jacht naar onttoverde sociologie

De sociologie sinds de jaren zestig

Men kan natuurlijk ook gewoon in Sinterklaas geloven, want zo simpel als deze sociologische *cargo cult* het voorstelt, is het helaas niet. Het lijkt mij dan ook een stuk verstandiger – een stuk wetenschappelijker ook – als sociologen de hand eens wat kritischer in eigen boezem steken. Zo'n zelfreïnigende exercitie moet uiteraard beginnen met de vraag wat er sinds de jaren zestig eigenlijk precies is misgegaan met de sociologie. In nauwe samenhang met het culturele en politieke klimaat verloren de dominante instituties van de burgerlijke prestatie maatschappij destijds in rap tempo hun vroegere legitimiteit (Roszak 1969, Zijderveld 1970), waardoor intellectuele onvrede ontstond over sociologische analyses waarin ze desondanks als 'normaal', 'natuurlijk' en 'onontkoombaar' werden voorgesteld (bijv. Mills 1963 [1943], Becker 1967, Gouldner 1970). Hierdoor kwamen de verhouding tussen sociologie en moraal, tussen waarden en wetenschap, en bijgevolg ook de status van het vak als 'echte' wetenschap, in het brandpunt van het sociologisch debat te liggen (bijv. Gouldner 1962, Oakes 1975). Dit alles leidde tot een verregaande politisering en intellectuele verslonzing van het vak die geen einde maakte aan de vermenging van sociologie en moraal, maar dit probleem wel beschouwd alleen nog maar groter maakte.

Inmiddels zijn we een paar decennia verder, is het stof van destijds wel zo'n beetje neergedaald en kan dus een balans worden opgemaakt. Zo'n exercitie voert mij tot de conclusie dat sociologen sindsdien op grofweg twee verschillende manieren hebben geprobeerd om hun vak van als wetenschap vermomd gemoraliseer te zuiveren (Houtman 2003c). Enerzijds zijn (vooral buiten Nederland) constructivistische benaderingen tot bloei gekomen, gebaseerd op de veronderstelling dat het sociale leven eenvoudigweg nooit een 'objectieve' betekenis heeft, zodat alleen maar kan worden onderzocht welke uiteenlopende betekenissen uiteenlopende sociale groepen in uiteenlopende samenlevingen en uiteenlopende historische perioden eraan toekennen (bijv. Spector en Kitsuse 1977). Anderzijds is er de neo-positivistische benadering, waarbinnen men (vooral ook in Nederland) als reactie op de politisering van het vak destijds steeds terughoudender is geworden met het interpreteren van vastgestelde empirische patronen. Men is bijgevolg in deze kringen in toenemende mate alleen nog maar effecten van variabelen op andere variabelen gaan vaststellen zonder dat die nog veel implicaties hebben voor de houdbaarheid of onhoudbaarheid van welke sociologische theorie dan ook.

Dat constructivisme en neo-positivisme steeds vijandiger tegenover elkaar zijn komen te staan, is kortom niet vrij van ironie, omdat beide ondanks hun evidente verschillen uiteindelijk op precies hetzelfde doel zijn gericht: het uitbannen van misplaatste pogingen om een objectieve 'zin' of 'betekenis'

aan het sociale leven toe te kennen c.q. het afschaffen van beweringen over wat empirische vaststellingen en maatschappelijke verschijnselen ‘eigenlijk’ of ‘echt’ betekenen. Als de wetenschap de wereld moet onttoveren (Max Weber zegt ja, ja, ja!) en als deze onttovering van de wereld er vervolgens toe leidt dat de dingen wel blijven bestaan, maar steeds meer hun betekenis verliezen (en Weber zegt alweer ja, ja, ja!), dan moeten de sociologen inderdaad eens ophouden met fantaseren over wat de dingen ‘echt’ of ‘eigenlijk’ betekenen. Wetenschappelijk gezien ‘betekenen’ ze immers helemaal niets, maar ‘bestaan’ ze alleen maar (Weber 1972 [1920-1921]: 308, 1951 [1922]).

Afgezien van degenen die de zoektocht naar waarheid met liefde offeren op de rechtse of (vaker) linkse altaren van het debat over de multiculturele samenleving, zijn er tegenwoordig op het eerste gezicht niet zoveel sociologen meer over die nog geloven dat zij op grond van sociaal-wetenschappelijke theorieën of empirisch onderzoek uitspraken kunnen doen over wat de dingen ‘echt’ betekenen c.q. over wat moreel laakbaar en moreel juist is. Maar voor wie wat strenger in de leer is, is er weinig reden om zelfgenoegzaam te zijn over het wetenschappelijke gehalte van de sociologie, want er wordt nog steeds op kritiekloze wijze van alles rondgepompt dat niets met empirische maatschappijwetenschap te maken heeft. Te denken valt aan de scherp contrasterende ideeën van Marx en Durkheim over hoe ‘normaal’, ‘abnormaal’, ‘pathologisch’ of ‘waar’ dan wel ‘vals’ bewust een revolutionaire arbeidersklasse zou zijn. De lezer zal toch met mij eens zijn dat dat niets te maken heeft met empirische maatschappijwetenschap en alles met als wetenschap vermomde politiek (Houtman 2003b: 3-9). Het zijn gewoon waardeoordelen in de zin van Weber (1951 [1922]), die voor zover ik dat heb kunnen nagaan desondanks in geen enkel van de tekstboeken waarmee wij onze eerstejaars studenten de grondbeginselen van het vak proberen bij te brengen aan de schandpaal worden genageld.

Cultuursociologie 2.0

Als het waar is dat de crisis van de sociologie destijds werd veroorzaakt door de neiging van sociologen om de culturele betekenissen van de onderzochten botweg te vervangen door die van henzelf, en dat dat leidde tot een onverkwikkelijke vermenging van wetenschap en politiek, dan lijkt het mij noodzakelijk om de interpretaties van de onderzochten wat serieuzer te gaan nemen en juist wat terughoudender te worden met het opplakken van allerlei sociologisch-theoretische interpretaties die hieraan volledig voorbijgaan. Dat is, zoals uiteengezet, echter niet de richting waarin het vak zich heeft ontwikkeld, want in werkelijkheid zijn in de Nederlandse sociologie beide typen interpretaties steeds verder naar de achtergrond verdwenen (Nijhof 2008).

Daarmee biedt een herwaardering van de cultuursociologie een aantrekkelijke uitweg, waarbij ik dus niet de moralistische moppersociologie voor

ogen heb die Van Doorn destijds verwierp, maar een meer eigentijdse *remix* – een ‘cultuursociologie 2.0’ die de postmoderne kritiek op constructieve wijze incorporeert, die recht doet aan de door de deelnemers aan het sociale leven toegekende culturele betekenissen, en die een brug probeert te slaan tussen sociologie en *cultural studies* (Houtman 2008b). Binnen de *cultural studies* is de uit de hedendaagse sociologie steeds meer verdwenen theoretische verbeeldingskracht immers royaal aanwezig, terwijl de sociologische traditie goede diensten kan bewijzen bij het compenseren van de daar soms geringe aandacht voor systematisch empirisch-theoretisch onderzoek en bij het indammen van de soms sterke neiging tot moraliseren.

Zo’n cultuursociologie 2.0 thematiseert de vraag naar de achtergronden en gevolgen van (veranderende) processen van culturele zingeving. Deze algemene thematiek en de daarmee verbonden benadering zijn op zichzelf natuurlijk helemaal niet bijzonder of origineel (Max Weber (1978 [1904-1905]) deed in zijn studie over de Protestantse ethiek al niet anders). Maar binnen de hedendaagse culturele context heeft zo’n onderneming wel een hernieuwde intellectuele urgentie gekregen, juist omdat aldus de weg wordt geopend naar een sociologische analyse van de antinomische en anti-institutionele culturele discourses, die volgens Van Doorn zo’n analyse juist in de weg zouden staan. Deze discourses behelzen welbeschouwd immers niets meer of minder dan de nieuwe zingevende verhalen die worden opgetrokken op de ruïnes van de oude – de ‘grote verhalen’ waarin wij tegenwoordig volgens Lyotard (1984 [1979]) en de zijnen nauwelijks nog zouden geloven. Ze demoniseren weliswaar allerhande maatschappelijke structuren, instituties en tradities, en zijn doordrenkt door de taal van persoonlijke authenticiteit, emotionalisme en rebels nonconformisme, maar cultuursociologisch beschouwd is er net zo weinig reden om ze te beschouwen als slechts ‘voer voor psychologen’ als het geval was bij hun levensbeschouwelijke en politieke voorgangers (Houtman 2002, 2006, 2008b).

Omdat dergelijke culturele discourses verregaande maatschappelijke gevolgen hebben, dienen ze volwaardig onderdeel te zijn van het domein van de sociologie. Ik heb mij de afgelopen tien jaar in Rotterdam dan ook samen met Stef Aupers hard gemaakt voor cultuursociologisch onderzoek naar *computer gaming*, complottheorieën, spiritualiteit en emoties, nostalgie en authenticiteit, reclame en consumptie, *fandom* en *celebrity culture*, et cetera – thema’s die te belangrijk zijn om over te laten aan *cultural studies*, culturele antropologie of communicatiewetenschap. En hoewel ik uiteraard direct toegeeft dat dit geen ‘echt’ (?) wetenschappelijk argument is, stel ik tevens vast dat zeer velen buiten de sociologie dergelijke thema’s een stuk interessanter vinden dan de riedel van beleid, bestuur, organisatie, management en een baaierd aan hedendaagse sociale problemen waarmee andere sociologen hun vak van maatschappelijke betekenis proberen te voorzien (en waarvoor zo’n argument uiteraard evenmin bestaat). Het is volgens mij gewoon de hoogste

tijd voor wat meer leven, plezier en avontuur in de sociologische brouwerij om een einde te maken aan het dorre en stoffige imago van het vak in de ogen van buitenstaanders. Stel uzelf als proef op de som maar eens de vraag of u uw eigen kinderen (of, wanneer u die niet hebt: uw eigen neefjes en nichtjes) zou durven adviseren om toch vooral sociologie te gaan studeren (en geef daarop vooral ook het eerlijke antwoord).

De maatschappelijke betekenis van een in wezen nutteloos vak

Daarmee beland ik ten slotte bij die andere ambitie die Van Doorn een halve eeuw terug voor de sociologie formuleerde: het vak moest wat hem betreft geen ivoren-toren wetenschap worden, maar ook maatschappelijk een verschil maken. Hij had een sociologie voor ogen die sociale ingenieurs zou afleveren, die op basis van solide wetenschappelijke kennis vorm zouden kunnen geven aan bedrijfs- en overheidsbeleid. Van deze technocratische ambities heeft hij na verloop van tijd steeds meer afstand genomen en in zijn werk valt een overgang waar te nemen van een praktisch-instrumentele beleids-sociologie naar een maatschappelijk-reflexieve sociologie of, zo men wil, van een streven naar een betrekkelijk eng gedefinieerde beleidsrelevantie naar een veel breder opgevatte maatschappelijke relevantie.

Vooraf na zijn afscheid van de universiteit in 1987 was Van Doorn als columnist en commentator steeds in staat om met een welgemikte schets en enkele rake typering in de maatschappelijke chaos te scheppen: demonstrerend hoe schijnbaar gescheiden dingen op een dieper niveau toch met elkaar samenhangen, hoe dingen die verschillend lijken desondanks belangrijke overeenkomsten vertonen, en hoe dingen die op het eerste gezicht identiek lijken bij nader inzien toch verschillend zijn. Terwijl de academische sociologie verschaalde en verdwaalde in statistisch-methodische fijnslipperij, pronkte Van Doorn in de populaire pers met de veren van zijn sociologisch-theoretische verbeeldingskracht. Bij uitstek in deze laatste periode was Van Doorn voor alles een 'ideeënman', zoals Ellemers (2008: 400-401) hem nog onlangs trefzeker karakteriseerde.

En inderdaad: Van Doorn was niet het type socioloog dat pas iets durfde te beweren na eerst met een handvol *MAO's* en Postdocs jarenlang nauwgezet empirisch onderzoek te hebben verricht. En gelukkig maar, want waar men er in wetenschap welbeschouwd *nooit* vanuit mag gaan de Waarheid in handen te hebben (Popper), brengt men zichzelf daarmee al te zeer in de verleiding om de grote maatschappelijke vragen maar gewoon helemaal uit de weg te gaan, de samenleving de rug toe te keren en zich te verliezen in wetenschapsintern gekissebis over data en methoden en technieken. Dit laatste lot heeft de Nederlandse sociologie de afgelopen decennia in toenemende mate getroffen en inmiddels verlangen de meeste sociologen niet langer veel

meer van elkaar dan slechts de productie van zoveel mogelijk artikelen in internationale *peer-refereed* tijdschriften, die zoveel mogelijk worden geciteerd door andere sociologen, maar behalve door een handvol vakgenoten elders in de wereld door vrijwel niemand worden gelezen. Wanneer deze wetenschapsinterne criteria vervolgens worden gebruikt om de wetenschappelijke pikorde vast te stellen, en dat is wat in toenemende mate gebeurt, dan heeft dat tot gevolg dat de boegbeelden van het vak in de publieke beeldvorming – collega's als Kees Schuyt, Anton Zijderveld en Jacques van Doorn zelf – het eenvoudigweg afleggen tegen de eerste de beste Postdoc. Wie als jonge onderzoeker desondanks nog een carrière in de sociologie mocht ambiëren, weet dus wat hem of haar te doen staat, maar het behoeft geen betoog dat hierdoor de maatschappelijke betekenis van het vak steeds verder wordt ondergraven.

Over de vraag of dit laatste 'erg' is, kan men uiteraard verschillend oordelen, maar het lijkt mij persoonlijk niet iets om de schouders over op te halen. De sociologie is immers een wezenlijk andere tak van sport dan bijvoorbeeld de medische wetenschap en dat heeft belangrijke gevolgen voor haar maatschappelijke legitimering. Voor het medische onderzoek is het nauwelijks problematisch wanneer men slechts wordt afgerekend op de productie van artikelen in internationale *peer-refereed* tijdschriften. Misschien zal er immers ooit een medische onderzoeksgroep in slagen om een probaat middel te vinden tegen kanker, AIDS of een andere nare ziekte. En of dat dan een Nederlandse onderzoeksgroep of een buitenlandse zal zijn, maakt niet zoveel uit. Waar onderzoeksgroepen over de hele wereld in onderlinge competitie werken aan het oplossen van dezelfde problemen, dragen ze immers allemaal hun steentje bij – al is het maar door het aandragen van oplossingen voor kleinere deelproblemen of het elkaar motiveren om als eerste de echt belangrijke doorbraken te forceren.

In de sociologie speelt dit alles echter niet, om de doodeenvoudige reden dat het vak een dergelijk 'nut' ontbeert. Ik heb althans nog nooit een collega ontmoet die gelooft dat sociologen ooit het sociaal-wetenschappelijke $E=mc^2$ zullen ontdekken, waarmee oorlog, rassenwaan, hongersnood of andere oorzaken van menselijk leed kunnen worden uitgebannen. En voor zover bescheidener doelstellingen wel kunnen worden gerealiseerd via een instrumentele toepassing van sociologisch-theoretische kennis, heeft juist dat type doelstellingen de neiging maatschappelijk omstreden te zijn, waardoor het vak zichzelf daarmee tot een onderdeel van het politieke spel maakt. Dat sociologiebeoefening geen strikt instrumenteel en politiek neutraal 'nut' heeft, betekent echter nog niet dat zij geen reflexieve 'zin' heeft, en precies daarom behoren sociologische inzichten naar mijn oordeel breder te worden gedeeld dan alleen met internationale vakgenoten.

Het valt niet te verwachten dat in de toekomst nog veel jonge sociologen zullen opteren voor zo'n meer 'reflexieve' rol van de sociologie, want de weg naar een leerstoel wordt tegenwoordig uitsluitend nog geplaveid door

artikelen in *peer-refereed* internationale tijdschriften. Wie binnen de ontstane figuratie kiest voor Nederlandstalige of populariserende publicaties, schaadt daarmee dus onontkoombaar de eigen academische loopbaan, zodat jonge sociologen worden aangemoedigd de samenleving de rug toe te keren. Naar mijn oordeel zou men er in sociologenkring verstandig aan doen zich eens serieus af te vragen of hierdoor op de wat langere termijn de maatschappelijke legitimiteit van dit in wezen nutteloze vak niet beslissend wordt ondergraven en of men zich dat eigenlijk wel kan veroorloven.

Conclusie

Het is wel duidelijk. Er vallen zeer verschillende verhalen te vertellen over de ontwikkeling van de Nederlandse sociologie sinds de publicatie van *Moderne sociologie* een halve eeuw geleden. Volgens sommigen is de Nederlandse sociologie thans beter dan zij ooit was. En afgaande op de grote vorderingen op het terrein van de statistische analysemethoden, die gepaard zijn gegaan met een radicale internationalisering van het Nederlandse sociologisch onderzoek, valt daar ook best iets voor te zeggen. Tot in de jaren tachtig publiceerden Nederlandse sociologen nog niet of nauwelijks in de twee belangrijkste Amerikaanse tijdschriften, *American Sociological Review* en *American Journal of Sociology*, maar tegenwoordig is dat niets bijzonders meer. Ook kan worden vastgesteld dat academische sociologen steeds meer 'grote-mensenwetenschappers' zijn geworden in plaats van de onverbeterlijke moralisten, wereldverbeteraars en politieke activisten die zij ooit waren. Maar anderen wijzen erop dat juist deze ontwikkeling de maatschappelijke betekenis van het vak steeds verder dreigt te ondergraven en dat dat nog wordt versterkt door de toegenomen nadruk op het belang van publicaties in internationale *peer-refereed journals*. Verschillende stemmen en verschillende verhalen, kortom, voortkomend uit radicaal verschillende opvattingen over wat de sociologie is – of beter: wat zij zou moeten zijn.

De ontwikkeling van een wetenschappelijke sociologie, waarin systematisch empirisch onderzoek en sociologische theorievorming elkaar wederzijds bevruchten, is een stuk lastiger gebleken dan Van Doorn destijds dacht. In feite is hier niet veel van terechtgekomen en is zijn intellectuele agenda van een halve eeuw terug inmiddels zelfs voor een groot deel overboord gekieperd. Het sociologisch onderzoek is hierdoor steeds verder verdwaald in een theoretisch betrekkelijk betekenisloos data- en methodenfetisjisme en de sociologie-opleidingen zijn steeds meer veranderd in veredelde statistiekcursussen. De sociologen met de meeste internationale publicaties en citaties laten zich bovendien maar weinig aan de maatschappelijke betekenis van het vak gelegen liggen. Zij lijken het besteden van tijd hieraan te beschouwen als weinig meer dan een hinderlijke afleiding van waar het 'echt' om gaat

– het publiceren van zoveel mogelijk internationale artikelen in tijdschriften met een zo hoog mogelijke *impact factor* – en lijken de prioriteitstelling van sociologen die wel columns, rapporten en artikelen voor een lekenpubliek schrijven te zien als een soort academische valsemunterij, slechts bedoeld om het eigen wetenschappelijk falen te maskeren.

De wetenschappelijke status en de maatschappelijke betekenis van het vak zijn elkaar mettertijd kortom steeds meer in de weg komen te staan en nu de wetenschap steeds meer is gaan lijken op de nationale oliebollentest van het AD ('Wie schrijft de meeste artikelen voor internationale *peer-reviewed* tijdschriften en wordt het vaakst geciteerd door collega's die dat ook doen?') is wel duidelijk wie er de komende jaren aan het kortste eind zullen gaan trekken. Men zegt dat sociologen niet kunnen voorspellen, maar laat ik dan toch maar eens een voorspellinkje wagen. Ik voorspel dat over twintig jaar de maatschappelijke betekenis van de academische sociologie vrijwel volledig zal zijn verdampt en dat vrijwel al degenen die zich hier thans nog hard voor menen te moeten maken de universiteiten zullen hebben verlaten – vrijwillig, en dus uit eigen onvrede, dan wel gedwongen, vanwege achterblijvende wetenschappelijke prestaties (opgevat als artikelen in *SSCI*-tijdschriften en *SSCI*-citaties). Natuurlijk zullen er tegen die tijd nog steeds volop sociologen zijn die de maatschappelijke betekenis van het vak hoog houden, maar zij zullen nog meer dan thans buiten de universiteiten werkzaam zijn.

En dan ten slotte, om het netjes af te ronden, ook nog maar een voorspelling over degenen die tegen die tijd nog wel de afdelingen sociologie van de Nederlandse universiteiten bevolken. Wat doen die daar dan? Zij zullen, de lezer had het vast al geraden, artikelen schrijven voor internationale *peer-refereed* tijdschriften – artikelen over de effecten van variabelen op andere variabelen. En die effecten zullen tegen die tijd bovendien worden vastgesteld met aanzienlijk verbeterde statistische methoden, want de wetenschappelijke vooruitgang valt natuurlijk niet te stoppen.

Maar als onverbeterlijke optimist – sommige mensen leren het nooit – wil ik graag besluiten met het goede nieuws. Dat is, ik suggereerde het zojuist al, dat sociologen helemaal niet kunnen voorspellen. Dat komt doordat mensen niet simpelweg slachtoffers van blinde krachten en systemen zijn. Mensen hebben, uitzonderlijke omstandigheden daargelaten, vrijwel altijd de mogelijkheid om nee te zeggen, de kont eens lekker tegen de krib te gooien en gewoon iets heel anders te gaan doen dan wat systemen en mannen in zwarte pakken van hen verlangen.

En dat geldt dus ook voor de sociologen, die iedere dag opnieuw beslissingen nemen waarmee zij vorm geven aan de toekomst van hun vak. Misschien is het goed wanneer zij zich dat wat meer gaan realiseren.

Literatuur

- Achterberg, Peter, Dick Houtman, Stef Aupers, Willem de Koster, Peter Mascini en Jeroen van der Waal (2009) A Christian Cancellation of the Secularist Truce? Waning Christian Religiosity and Waning Religious Deprivatization in the West. *Journal for the Scientific Study of Religion* 48 (4) (in press).
- Alexander, Jeffrey C. (1982) *Theoretical Logic in Sociology (Volume 1): Positivism, Presuppositions, and Current Controversies*. Berkeley: University of California Press.
- Bauman, Zygmunt (1987) *Legislators and Interpreters: On Modernity, Post Modernity, and Intellectuals*. Oxford: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt (1992) *Intimations of Postmodernity*. Londen: Routledge.
- Becker, Howard (1967) Whose Side Are We On? *Social Problems* 14 (Winter) 239-248.
- Black, Donald (2000) Dreams of Pure Sociology. *Sociological Theory* 18 (3) 343-368.
- Doorn, J.A.A. van (1953a) Ten geleide. *Sociologische Gids* 1 (1) 1-2.
- Doorn, J.A.A. van (1953b) Boekbespreking. *Sociologische Gids* 1 (1) 132-134.
- Doorn, J.A.A. van (1964) *Beeld en betekenis van de Nederlandse sociologie*. Utrecht: Bijleveld.
- Doorn, J.A.A. van (1987) *Relativering van rationaliteit: Over de grenzen van technisch denken en technocratische beheersing*. 's-Gravenhage: VUGA.
- Doorn, J.A.A. van (1988) *Rede en macht: Een inleiding tot beleidswetenschappelijk inzicht*. 's-Gravenhage: VUGA.
- Doorn, J.A.A. van (1996) *De draagbare Van Doorn*. Amsterdam: Prometheus.
- Doorn, J.A.A. van (2000) Sociale wetenschappen en de weerbarstige werkelijkheid. In: Percy B. Lehning (red.) *De beleidsagenda 2000: Strijdpunten op het breukvlak van twee eeuwen*. Bussum: Coutinho, 24-41.
- Doorn, J.A.A. van en C.J. Lammers (1959) *Moderne sociologie: Systematiek en analyse*, Utrecht: Aula.
- Duyvendak, Jan Willem (2004) *Een eens gezinde, vooruitstrevende natie: Over de mythe van 'de' individualisering en de toekomst van de sociologie*. Amsterdam: Vossius pers.
- Eisinga, R.N. en P.L.H. Scheepers (1989) *Ethnocentrisme in Nederland: Theoretische en empirische verkenningen*. Nijmegen: ITS.
- Elchardus, Mark en Jessy Siongers (2009) *Vreemden: Naar een cultuursociologische benadering van ethnocentrisme*. Brussel: Lannoo.
- Ellemers, J.E. (2008) J.A.A. van Doorn als socioloog: Continuïteit en discontinuïteit' *Sociologie* 4 (4) 396-411.
- Gouldner, Alvin W. (1962) Anti-Minotaur: The Myth of a Value-Free Sociology. *Social Problems* 9 (Winter) 199-213.
- Gouldner, Alvin W. (1970) *The Coming Crisis of Western Sociology*. Londen: Heinemann.
- Horowitz, Irving Louis, (1993) *The Decomposition of Sociology*. New York: Oxford University Press.
- Houtman, Dick (1994) *Werkloosheid en sociale rechtvaardigheid: Oordelen over de rechten en plichten van werklozen*. Amsterdam: Boom.
- Houtman, Dick (2000) *Een blinde vlek voor cultuur: Sociologen over cultureel conservatisme, klassen en moderniteit*. Assen: Van Gorcum.
- Houtman, Dick (2002) Subjectivering, neo-gnosticisme en postmodern relativisme: Anton Zijderveld en de analyse van de moderne cultuur. In: Hans van de Braak en Ton Bevers (red.) *De waarde van instituties: Essays voor Anton Zijderveld*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 140-164.
- Houtman, Dick (2003a) Lipset and "Working-Class" Authoritarianism. *American Sociologist* 34 (Spring/Summer) 86-105.
- Houtman, Dick (2003b) *Class and Politics in Contemporary Social Science: 'Marxism Lite' and Its Blind Spot for Culture*. New York: Aldine de Gruyter.

- Houtman, Dick (2003c) De onttovering van de wereld en de crisis van de sociologie: Hoe de sociologen van God's schoot zijn getuimeld. In: Dick Houtman, Bram Steijn en John van Male (red.) *Cultuur telt: Sociologische opstellen voor Leo d'Anjou*. Maastricht: Shaker, 35-57.
- Houtman, Dick (2006) Op de ruïnes van de traditie: Individualisering, culturele verandering en de toekomst van de sociologie. In: Godfried Engbersen en Jos de Haan (red.) *Balans en toekomst van de sociologie*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 211-223.
- Houtman, Dick (2008a) God in Nederland 1996-2006: Enkele godsdienstsociologische routines ter discussie. *Religie & samenleving* 3 (1) 17-35.
- Houtman, Dick (2008b) *Op jacht naar de echte werkelijkheid: Dromen over authenticiteit in een wereld zonder fundamenten*. Amsterdam: Pallas.
- Houtman, Dick en Peter Achterberg (2009) Arbeiders en schoolmeesters: Een huwelijk in crisis. *Socialisme & Democratie* 66 (6) 22-27.
- Houtman, Dick en Peter Mascini (2002) Why Do Churches Become Empty, While New Age Grows? Secularization and Religious Change in the Netherlands. *Journal for the Scientific Study of Religion* 41 (3) 455-473.
- Inglehart, Ronald (1977) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kohn, Melvin L. (1977 [1969]) *Class and Conformity: A Study in Values (Second Edition)*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kohn, Melvin L. en Kazimierz M. Slomczynski (1990) *Social Structure and Self-Direction: A Comparative Analysis of the United States and Poland*, Oxford: Basil Blackwell.
- Lemert, Charles (1995) *Sociology After the Crisis*, Boulder, CO: Westview Press.
- Lepenes, Wolf (1988) *Between Literature and Science: The Rise of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lipset, Seymour Martin (1981) *Political Man: The Social Bases of Politics (Expanded Edition)*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- List, Gerry van der (1996) Inleiding. In: *De draagbare van Doorn*. Amsterdam: Prometheus, 7-21.
- Lopreato, Joseph en Timothy A. Crippen (1999) *Crisis in Sociology: The Need for Darwin*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Liotard, Jean-François (1984 [1979]) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- Merton, Robert K. (1968) *Social Theory and Social Structure (Enlarged Edition)*. New York: Free Press.
- Mills, C. Wright (1959) *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Mills, C. Wright (1963 [1943]) The Professional Ideology of the Social Pathologists. In: Irving Louis Horowitz (red.) *Power, Politics, and People: The Collected Essays of C. Wright Mills*. New York: Balantine, 525-552.
- Nijhof, Gerhard (2008) Afstandelijkheid in Nederlands sociologisch onderzoek. *Sociologie* 4 (4) 419-436.
- Oakes, Guy (1975) Introductory Essay. In: Max Weber, *Roscher and Knies: The Logical Problems of Historical Economics*. New York: Free Press, 1-49.
- Roszak, Theodore (1969) *The Making of a Counter Culture: Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition*. New York: Doubleday.
- Seidman, Steven (1994) *Contested Knowledge: Social Theory in the Postmodern Era*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Sniderman, Paul M., Louk Hagendoorn en Markus Prior (2004) Predisposing Factors and Situational Triggers: Exclusionary Reactions to Immigrant Minorities. *American Political Science Review* 98 (1) 35-49.

- Spector, Malcolm en John I. Kitsuse (1977) *Constructing Social Problems*. Menlo Park, CA: Cummins.
- Toulmin, Stephen (1990) *Cosmopolis: The Hidden Agenda of Modernity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tubergen, Frank van (2008) Vooruitgang in de sociologie: Regulatieve ideeën en methoden van onderzoek. *Sociologie* 4 (4) 437-440.
- Turner, Jonathan (1992) The Promise of Positivism. In: Steven Seidman en David G. Wagner (red.) *Postmodernism and Social Theory: The Debate over General Theory*. Cambridge, MA: Blackwell, 156-178.
- Waal, Jeroen van der, Peter Achterberg en Dick Houtman (2007) Class Is Not Dead – It Has Been Buried Alive: Class Voting and Cultural Voting in Postwar Western Societies (1956-1990). *Politics and Society* 35 (3) 403-426.
- Weber, Max (1972 [1920-1921]) *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriß der Verstehenden Soziologie*. Tübingen: Mohr.
- Weber, Max (1951 [1922]) *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr.
- Weber, Max, (1978 [1904-1905]) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Londen: Allen & Unwin.
- Zijderveld, Anton C. (1970) *The Abstract Society: A Cultural Analysis of Our Time*. New York: Doubleday.